

u konačnom zbroju, spomenuti očit nesklad između htijenja i ostvarenja donekle odne-
maže, ali još više svjedoči o razumljivu raskoraku između onoga što je namjeravao i zna-
nja kako to postići.

Svakako je i Reljkovićev trud oko čistoće hrvatskog jezika, uz i inače umjetnički do-
tjeran jezik njegova književnog djela, doprinio tomu da i za njegovu, Reljkovićevu, pojavu
D. Brozović ustvrdi kako je „idejno posve nova” i da zbog toga u njemu vidi jednog od
protagonista prvog razdoblja u razvoju hrvatskog jezičnog standarda prema svojoj perio-
dizaciji hrvatske jezične povijesti.²⁸

A na osnovi ovdje rečenog neće biti pretjerano reći da će Reljkoviću u jednoj budućoj
povijesti hrvatskog jezičnog purizma, uza sve nedosljednosti u njegovim nastojanjima,
među doprepeporodnim djelatnicima pripasti zacijelo jedno od istaknutijih mjesta.

S a ž e t a k

Marko Samardžija, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 800.853(091):808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 13. ožujka 1981.

M. A. Reljković's Linguistic Purism

In this article the author discusses linguistic purism of a Croatian writer, M. A. Reljković (1732-
1798). He concludes that it was already present in 18th century Croatian literary language.

ORTOEPIJA NA DRUGI NAČIN

Juraj Bakran

„Rad na području ortoepije malo obećava. Govoreni jezik ima sve veću ulogu, kulturi
govora posvećuje se sve veća pažnja, ali ortoepskih priručnika za sad nema na vidiku, a
a ima i malo stručnjaka koji bi se posebno bavili istraživanjem ortoepske problematike.”
(S. Babić, 1980., 2–3) Da ublažimo pesimizam profesora Babića: na sastanku Lingvi-
stičkog kruga HFD 3. 11. 1981. profesor Ivo Škarić održao je predavanje o temi: „Fo-
netska i fonološka razina”. Iznesene su, manje više, teze iz njegova članka u Jeziku
1981. Sudionici rasprave nakon predavanja rado su prihvatili mišljenje da treba sastaviti
fonetski opis hrvatskoga standardnog govora. Još nema takvog djela. Ono što se često
smatra fonetikom, zapravo je fonologija. Podjela glasova prema načinu i mjestu tvorbe
samo je način uspostavljanja kategorija koje dobro zadovoljavaju fonološki opis.

²⁸ D. Brozović: „Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezi-
ka...”, str. 42.

Tema je ovog članka samo jedan isječak fonetskog opisa hrvatskog govora. Trajanje samoglasnika dio je opisa vremenske dimenzije govora. Još uže, ovdje će biti govora o trajanju samoglasnika u funkciji naglasaka i fonološke duljine.¹

Grada koja je poslužila u analizi i koju ovdje nazivam uzorkom hrvatskoga standardnog govora magnetofonski je snimak 20 minuta teksta radio-vijesti u izvedbi dvaju dugogodišnjih profesionalnih spikera Radio-Zagreba. To je radni izbor koji zaobilazi potrebnu, ali beskraju raspravu o tome što je i gdje se može naći hrvatski standardni govor.

Zbog usporedbe prikazani su rezultati mjerenja izgovora P. Cindrića snimljenog na pločama uz udžbenik Ivšića i Kravara (1955) i rezultati mjerenja P. Ivića i I. Lehiste (1963). Mjerenja Ivića i Lehiste odnose se na istočnu varijantu izgovora.

Magnetofonski snimci analizirani su spektrografom (grafički prikaz zvuka u vremenu). Mjereni su samoglasnici u položaju među suglasnicima. Na taj su način jednostavno određeni kriteriji razgraničavanja glasova. Ovakva metoda rada navodi se u većini istraživanja vremenske dimenzije govora. Točnost mjerenja znatno nadilazi varijabilitet mjerene pojave.

Tablica 1.

	˘	˘	˘	˘	—	˘
standardni hrvatski govor (Bakran, 1984)	99	96	78	77	67	61
tekst s ploča uz udžbenik Ivšić – Kravar, (1955)	179	161	100	88	96	70
mjerenja P. Ivića i I. Lehiste (1963)	210	199	138	137	147	96

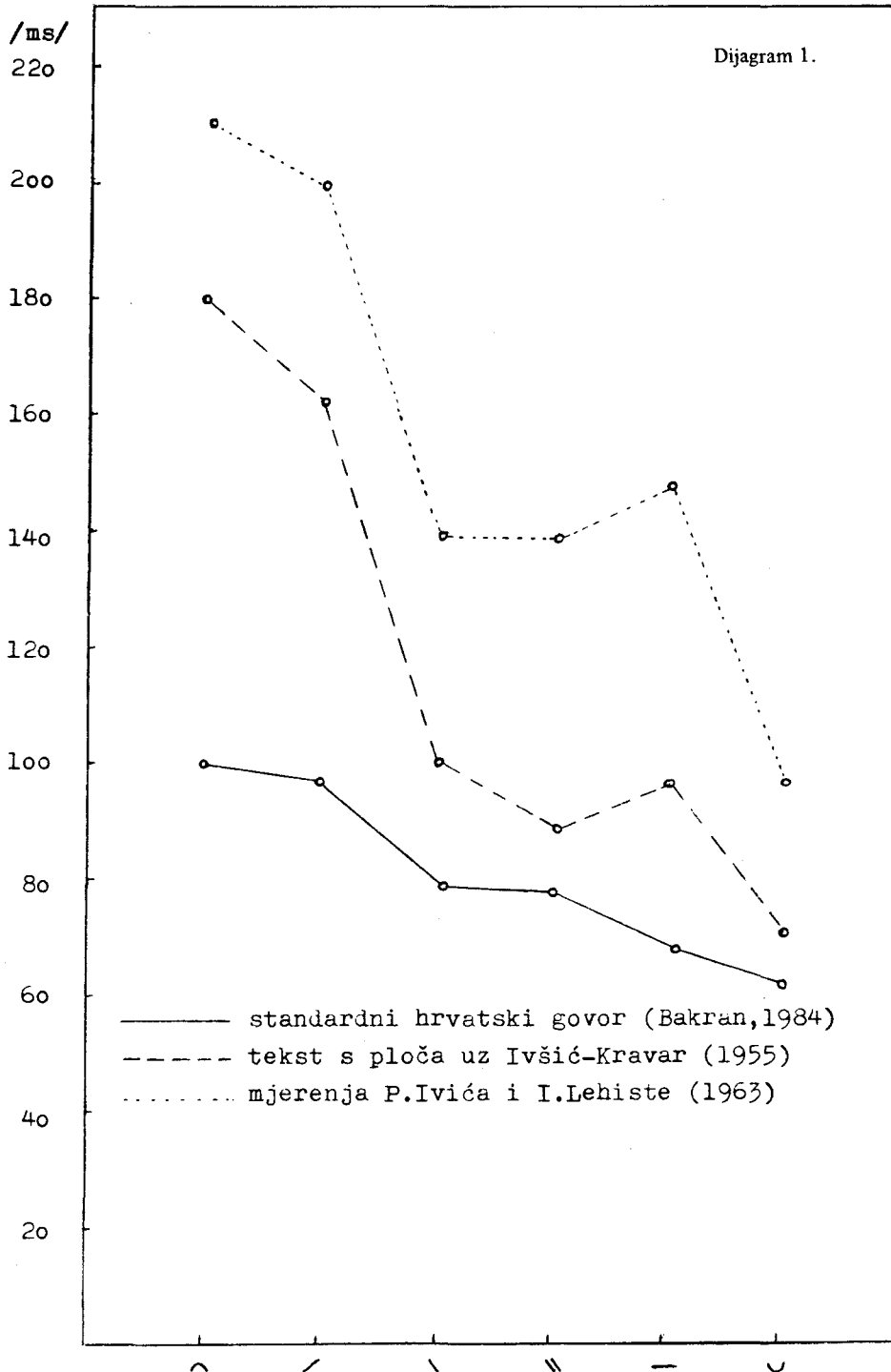
U tablici 1. i dijagramom 1. (na str. 145) prikazani su rezultati mjerenja izraženi milisekundama.

Podjela apscise dijagrama slijedi redosljed podataka iz tablice. Tri linije na dijagramu zauzimaju svaka svoje područje vremenske ljestvice. Te su razlike u trajanju rezultat različitog tempa govora analiziranih uzoraka, no to ovdje nije predmet promatranja. Prema prozodijskim obilježjima (apscisa dijagrama) trajanje samoglasnika gradira se u šest razina. Najduže traju samoglasnici pod dugosilaznim naglaskom, nešto manje traju samoglasnici pod kratkim naglascima, a najkraće traju kratki nenaglašeni samoglasnici. Jedino mjesto nepodudaranja navedena tri mjerenja je trajanje dugih nenaglašenih samoglasnika. U uzorku govora koji predstavlja hrvatski standardni govor dugi nenaglašeni samoglasnici traju kraće od kratkih naglašenih, dok u Cindrićevom izgovoru traju duže od samoglasnika pod kratkosilaznim naglaskom (a kraće pod kratkouzlaznim), a u mjerenju Ivića i Lehiste traju znatno duže od samoglasnika pod kratkim naglascima.

Treba napomenuti da prema procjeni 20 slučajno odabranih studenata Filozofskog fakulteta u Zagrebu Cindrićev izgovor nije prošao kao prihvatljiv uzorak hrvatskoga standardnog govora. Slušajući nekoliko različitih uzoraka govora studenti su se opredijelili za jednu od ponuđenih formulacija:

– To je besprijekoran hrvatski standardni izgovor – 1 student

¹ O toj temi Jezik ne piše prvi put. Finka (1965) iznosi opažanja i mjerenja T. Maretića, B. Miletića, P. Ivića i I. Lehiste.

- Zvuči malo izvještačeno – 17 stud.
- To je neprihvatljiv dijalektalan izgovor – 2 stud.

Ono što zvuči izvještačeno velike su razlike između trajanja dugih i kratkih samoglasnika bez obzira jesu li naglašeni ili nenaglašeni. U tablici 2. navedeni su kvocijenti srednjih vrijednosti iz tablice 1., koji predstavljaju odnos trajanja dugih prema kratkim samoglasnicima.

Rezultati mnogih pokusa s vremenom pokazuju da su govornici-slušaoци vrlo osjetljivi na odnose trajanja segmenata govora. Deklarirana norma zadovoljena je u sva tri analizirana izgovora. Dokaz tomu je različit rang trajanja samoglasnika uz pojedina prozodij-ska obilježja. Očito je, međutim, da standardni izgovor mora zadovoljiti veće zahtjeve od pukog realiziranja različitih kategorija. Na temelju ankete i rezultata mjerenja može se pretpostaviti da uz veći odnos trajanja dugih prema kratkim samoglasnicima od 1,26 (prema tablici 2.) neće biti zadovoljen uvjet umjerenosti, urbaniziranosti standardnoga govora.

Tablica 2.

	naglašeni	nenaglašeni
standardni hrvatski govor (Bakran, 1984)	1,26	1,10
tekst s ploča uz udžbenik Ivšić-Kravar (1955)	1,89	1,37
mjerenja P. Ivića i I. Lehiste (1963)	1,49	1,53

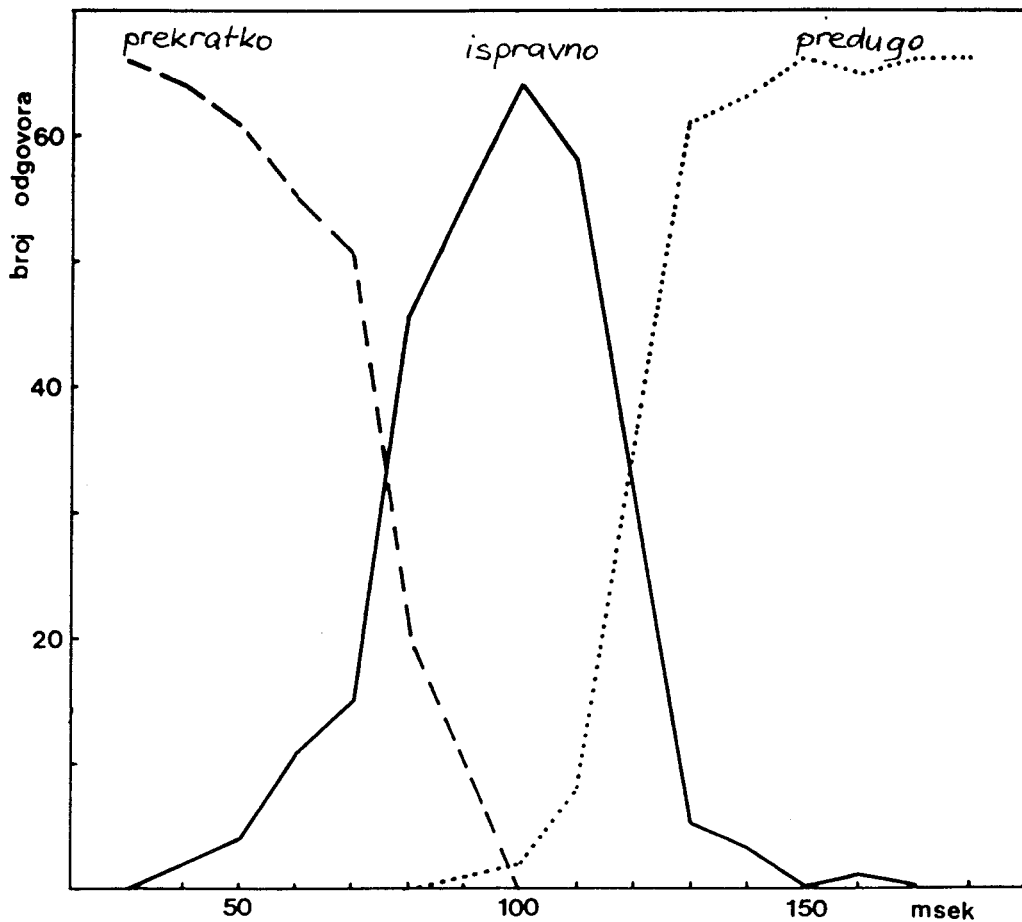
Eksperimentom su provjerene granice tolerancije prihvaćanja trajanja naglašanih samoglasnika u određenoj okolini. U riječi „stopa” izgovorenoj s neprirodno dugim (o) samoglasnik je umjetno skraćivan od 200 milisekundi u skokovima po 10 milisekundi do trajanja od 30 milisekundi. Na taj je način pripremljeno 18 riječi – stimulusa koje su se razlikovale samo trajanjem naglašenog samoglasnika (o). Uputa ispitanicima (33 studenta Filozofskog fakulteta u Zagrebu) bila je da, prema svom osjećaju za hrvatski govorni standard, označe da li je naglašeni samoglasnik (o) prekratkog, predugog ili ispravnog trajanja. Rezultati pokusa prikazani su dijagramom 2 (na str. 147).

Ispitanici su procijenili da je u ovom konkretnom slučaju idealno trajanje naglašenog samoglasnika 95 milisekundi. Ako se srednja krivulja u dijagramu (ispravno trajanje) aproksimira krivulji normalne raspodjele ($x = 95,4$ i $s = 18$) može se pretpostaviti da će u intervalu $95,4 \pm 1\%$ još uvijek 90% ispitanika prihvatiti trajanje samoglasnika kao ispravno, u intervalu $95,4 \pm 5\%$ 78% ispitanika a u intervalu $95,4 \pm 10\%$ još samo 58% ispitanika.

Ako je u izgovoru prihvaćenom standardnim odnos dugih prema kratkim samoglasnicima 1,26 (tab. 2.) treba pretpostaviti da bi, uz tempo govora kakav je na pločama uz udžbenik Ivšić – Kravar, dugi naglašeni samoglasnici trebali trajati 1,26 puta duže od kratkih, to jest, 118 milisekundi, a ne 170 milisekundi što je prosječna izmjerena vrijednost. Prosječno trajanje dugih naglašanih samoglasnika u toj okolini, u intervalu $118 \pm 5\%$, to jest 112–124 milisekunde prihvatilo bi još uvijek 78% ispitanika.

Izložen pristup problemu izgovora ne može biti praktičan u pedagoškom smislu, a priručnik s ovakvim podacima nikoga neće naučiti dobrom izgovoru. Ovako izraženi mjerne podaci, međutim, temelj su poredbene fonetike i svakog fonetskog opisa. U primjeni ovakva su mjerenja uvjet razvoju komunikacije sa strojem pomoću govora.

Dijagram 2.

Literatura

Babić, S., 1980., *Stanje slavistike u SRH*, Jezik, 27, str. 39–47.

Ivšić, S. – Kravar, M., 1955., *Srpsko-hrvatski jezik na pločama*, Epoha, Zagreb, 1955.

Lehiste, I. – Ivić, P., 1963., *Accent in Serbocroatian*, Michigan Slavic Materials No. 4, Ann Arbor, 1963.

Škarić, I., 1981., *Izgovor*, Jezik, 28, str. 129–138.

S a ž e t a k

Juraj Bakran, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 801.4:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 17. ožujka 1986.

A new approach to orthoepy

The author exhibits the results of new measurements of vowel duration depending on the accent in standard Croatian and quantifies the amount of listener's tolerance for the variation in the duration of stressed vowels.

KOLEBANJA U DUGOJ MNOŽINI

Ljubica Srhoj-Čerina

U zagrebačkome Vjesniku od 22. siječnja o. g. na 7. strani tiskan je članak kojemu je naslov: „*Sirevi* od kozjeg mlijeka.” U istome članku možemo pročitati: „Na tržištu su se već potvrdili novi *sirovi* od kozjeg mlijeka...” i „Ove godine planira se proizvodnja 400.000 litara kozjeg mlijeka, od kojeg će se dobiti 80 tona *sirova*.”

Kako je u ta tri navedena primjera očito kolebanje, tj. pojava dvojakih množinskih likova imenice *sir*, osvrnimo se na jednosložne imenice koje u množini „rastu”, tj. dobivaju množinski umetak *-ov-/-ev-*, npr. *dom – domovi, drug – drugovi, muž – muževi* itd., posvećujući posebnu pažnju imenicama kod kojih se javljaju dvojaki nastavci u množini, npr. *sirovi – sirevi, mlazovi – mlazevi, nosovi – nosevi* i sl.¹ To je potrebno stoga kako bismo vidjeli da li je ispravno upotrebljavati samo jedan lik, ili su i jedan i drugi ispravni te se mogu po volji upotrebljavati.

U *Jezičnom savjetniku s gramatikom* (Zagreb, MH, 1971, str. 191.) piše:

„*-ovi* (iza palatala *-evi*) imaju u nom. množine imenice m. roda, i to većina jednosložnih (osim: *bravi, crvi, čari, dani, đaci, gosti, konji, mravi, prsti, psi, psići, ptići, spisi, vlasi* i imena naroda kao što su *Česi, Grci, Huni, Prusi, Rusi, Sasi, Švedii, Vlasi* i dr.), [. . .] Sve te imenice mogu, osobito u pjesničkom jeziku, imati i kraći oblik na *-i*, ali je duži oblik na *-ovi (-evi)*, pogotovu u jednosložnih, redovan.²

Kao što možemo provjeriti u gramatičkim priručnicima, imenice koje završavaju na nepčani suglasnik imaju nastavke u V jd. *-e*, u I jd. *-om*, u N mn., *-ovi*, a imenice što završavaju nepčanim suglasnikom imaju alternantne nastavke u V jd. *-u*, u I jd. *-em* u N mn. *-evi*, npr. *grade, gradom, gradovi; mužu, mužem, muževi; panju, panjem, panjevi* i sl.

Samoglasnička alternacija *o/e* (prijeglas) i danas je živa u jeziku. Po tome glasovnome pravilu samoglasnik *o* iza nepčanika prelazi u *e* i u I jd. jednosložnih imenica muškoga roda, npr. *gradom, sinom, rodom* prema *mužem, nožem, zmajem* i sl. Istu promjenu imamo i u množinskom umetku u nominativu, zato pored *gradovi, sinovi* govorimo i pišemo *noževi, zmajevi* i sl.

Kada bi to pravilo bilo bez izuzetka, o njemu ne bismo ni raspravljali, ali kao što vidimo i iz navedenoga članka, toga se pravila ne držimo uvijek. Alternacija *o/e* narušena je analogijskim i disimilacijskim razlozima, pa se *o* javlja i iza nepčanih suglasnika.

¹ O dvosložnim imenicama muškoga roda govorit ćemo ako su u izravnoj vezi s našom temom.

² I te imenice mogu dakle glasiti *domi, druzi, siri* itd., ali takvi su likovi većinom stilski obojeni i malo se upotrebljavaju u običnome govoru.